

Teză de abilitare
Comisia de Teologie

Conf. univ. dr. hist. Lukács Olga, Phd. Theol.
Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Școala Doctorală Ecumene

Dezvoltarea infrastructurii privind colegiile din Ardeal până la introducerea examenelor de bacalaureat

În zilele noastre, cercetările din domeniul istoriei școlare și al educației capătă din nou o deosebită importanță, deoarece referitor la diversele pături sociale, instruirea reprezintă în continuare o modalitate de a urca pe ierarhia socială.

În ceea ce privește domeniul cercetărilor mele de istorie școlară și pedagogică am căutat să scot în evidență, în special, identificarea și analiza acelor schimbări de paradigme care, timp de cinci secole, până la constituirea Monarhiei austro-ungare, au definit câte o perioadă a învățământului și educației reformate. Scopul acestor analize este confruntarea prezentului cu soluțiile elaborate cu ajutorul problemelor din trecut, inspirând tendința de-a identifica punctele deschizătoare de drumuri spre progres prin educație.

Încă de pe vremea dualismului austro-ungar au fost scrise istoriile aproape a tuturor instituțiilor de învățământ reformat din Ardeal. Pe baza materialelor arhivistice mai nou accesibile, unele dintre acestea necesită câteva completări.

Astfel de noi informații au fost publicate în volumele redactate și editate de mine, încercând totodată – într-o anumită măsură – prin numeroasele mele studii, substituirea acestor lacune considerabile.

Scopul tezei mele de abilitare este de a contura procesul de dezvoltare și etapele de transformare a instituțiilor reformate de tip colegial, prezentând, totodată, acele proiecte de unificare, care în epoca menționată au fost inițiate în vederea modernizării instituțiilor noastre de învățământ atât de biserică, cât și de stat. Pe parcursul tezei de abilitare, această etapă de dezvoltare este descrisă în zece capitole.

Consolidarea școlilor umaniste din mediul urban care aveau trei nivele s-a desfășurat în condițiile frământate de la începutul secolului al XVI-lea. Primul nivel era destinat

cunoștințelor primare, cel de-al doilea gramaticii limbii latine, iar cel de-al treilea nivel se ocupa cu studiul clasicilor și oferea cunoștințe teoretice de poetică, retorică și logică.

Structura internă a școlilor de tip colegial și situația studiilor s-au definitivat aproape în același mod în instituțiile de învățământ catolice și cele protestante:

Ciclul gimnazial:

- Clase de gramatică: 3–4 ani gramatica limbii latine
- Clase de poetică: 1–2 ani studiul operelor poetilor latini antici
- Clase de retorică: 1–2 ani studiul operelor de proză latină din epoca modernă

Ciclul academic:

- Clase de filosofie: 2–3 ani studiul operelor filosofice vechi și mai noi
- Clase de teologie: 2–3 ani studiul operelor de teologie.

Schema ciclului academic prezentat mai sus va fi realizat, în fapt, doar în colegiile protestante și catolice mai mari ai secolului al XVIII-lea, ajungând pe culmile epocii lor de aur, care se încheie la sfârșitul epocii reformelor. În ultimile decenii ale secolului al XVI-lea, cea mai consolidată parte a școlilor de tip colegiu era ciclul gimnazial, căruia i s-a alăturat în mod tradițional grupul elevilor din învățământul primar.

În cea de-a doua treime a veacului al XVI-lea, acest model de instruire școlară a fost preluat de orașele devenite protestante și funcționa pe mai departe neschimbat întregindu-se și printr-o educație religioasă solidă. Modelul respectiv a dat naștere la școlile de tip colegial organizate, în primul rând, conform nevoilor nobilimii – în special ale micii nobilimi –, însă porțile instituțiilor de învățământ erau larg deschise și în fața păturilor mai înstărite ale burgheziei de la orașe. Utilizând diverse forme de educație și învățământ, confesiunile au urmărit în special instruirea unor „*buni*” nobili, „*buni*” burghezi, „*buni*” iobagi.

Referitor la organizarea învățământului, cea mai importantă și mai urgentă obligație era asigurarea bazei materiale. Calvinistii care se ocupau de organizarea școlară se bazau în special pe generozitatea moșierilor convertiți la credința reformată. Stabilitatea lăcașului de învățământ trebuia însă asigurată și prin regulamente și ordine interioară, ceea ce putea fi realizată completând în noua manieră regulamentele deja existente ori concepând altele noi.

Cel mai vechi regulament școlar a întrunit – probabil – doar dispozițiile referitoare la preocupările legate de studiu și viața morală a elevilor.

În literatura de specialitate se fac mai multe referiri la regulamentele din anumite colegii, precum cele de la Sárospatak din 1621 și cele de la Debrecen din anul 1657. În ambele cazuri, reglementările sunt fundamentate de Legile de la Wittenberg emise în 1571.

Formarea profesională a preoților a fost susținută mai cu seamă de Gábor Bethlen, acesta manifestându-și dorința încă din 1622 de a ridica școala de la Alba Iulia la rangul de școală superioară. Collegium Academicum de la Alba Iulia întrunea 5 clase mijlocii, un curs de filosofie și filologie de trei ani, iar la sfârșit, „cel puțin un” curs de teologie, care în realitate dura 2-3 ani. Astfel, teologia a devenit cununa celorlalte științe. Conform planului de învățământ din anul 1630 materiile predate erau: exegeneza, dogmatica, disputația și expunerea practică a prediciei, iar toate acestea aveau loc în spiritul ortodoxiei teologice reformate. Potrivit aceluiași concepte vor fi reorganizate instituțiile de învățământ superior din Oradea, începând cu anul 1636, și cele de la Cluj în 1652, unde au predat, de asemenea, trei profesori.

Predarea din școli era realizată în instituții ce se aflau la nivele extrem de diferite. Dintre protestanți, mai întâi evanghelicii au înființat școli primare. În ținuturile Provincia de Sus [Felvidék] și Transilvania [Erdély] au existat școli și învățători la fiecare parohie mai importantă. Reformații, în special în Ardeal, au reușit să organizeze învățământul primar într-un cerc mult mai larg. Atât în Ungaria, cât și în Transilvania, dascălii erau formați în cadrul unor colegii și filialele lor, iar aceștia au predat la nivele foarte diferite.

Obiectele de studiu erau catehismul și cunoștințele legate de ceremoniile bisericesti. S-au făcut mari eforturi pentru însușirea scrisului, în special în limba maternă. În mai multe instituții de învățământ au fost predate și elementele limbii latine, iar matematica peste tot.

În ceea ce privește școlile superioare, conținutul educației de tip reformat privind problemele fundamentale ale filosofiei și teologiei era definit de lupta ideologică înfripată între inovatori și tradiționaliști. Cu referire la filosofie, inovatorii urmându-i pe maeștrii lor olandezi, erau adepții lui Descartes, iar în domeniul teologiei ai lui Johann Koch.

La fiecare colegiu național, viitorii preoți erau instruiți în ale slujirii de câte un profesor de teologie. Așadar, nu este de mirare că fețele bisericesti astfel formate nu se ridicau la așteptările nivelului teologic european de atunci. Gradele academice nu puteau fi obținute decât de studenții pregătiți în străinătate. Lacunele sistemului, dispersia resurselor intelectuale

și economice erau resimțite, în cea mai mare măsură, de către profesorii de teologie ale instituțiilor de învățământ în cauză.

La mijlocul celui de-al XIX-lea veac – la fel ca și în secolul precedent – apare ideea reorganizării educației teologice.

În perioada luptei pentru eliberare din 1848-1849, colegiile reformatate din Ardeal sunt sortite distrugerilor și pieirii.

Imediat după reprimarea acestei revoluții a apărut *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* [Planul de organizare al gimnaziilor și al școlilor reale din Austria], care este una dintre cele mai de seamă opere ale istoriei școlare din Europa. Istoria învățământului maghiar consideră acest plan de reforme, în primul rând, un mijloc periculos al politicii educaționale neoabsolutiste îndreptate contra națiunii. În pofida acestui fapt, acesta are o valoare incontestabilă cu privire la apariția colegiilor maghiare moderne menite să asigure cultură generală.

Planul de învățământ includea planul școlar și structura organizațională a colegiilor și a școlilor reale, precum și a colegiilor extinse la opt clase. În anii următori, acest plan și-a lăsat adânc amprenta pe dezvoltarea învățământului public, atât în Ungaria, cât și în Ardeal.

Una dintre cele mai însemnate măsuri ale planului de organizare era introducerea examenului de bacalaureat. Nu întâmplător, dintre cele 122 de paragrafe ale *Entwurf*-ului, 11 aveau dispoziții în acest sens. În gimnaziile din învățământul public a devenit obligatorie organizarea examenelor de bacalaureat la sfârșitul fiecărui an, iar funcția de președinte era îndeplinită de consilierul școlar competent. Planul impunea examenul de bacalaureat tuturor celor care doreau în continuare să frecventeze ca studenți ordinari vreo universitate.

În afara statului și episcopiile, ordinile de călugări, parohiile ori corporațiile laice și clericale, precum și persoanele particulare puteau deveni susținătorii unor colegii, însă li se impunea să respecte condițiile materiale stricte și împovărătoare prescrise. Aceste unități de învățământ aveau, de asemenea, posibilitatea de a obține drepturi publice. În planul de organizare însă era în mod riguros hotărât și faptul că aceste instituții nu puteau avea susținere din partea statului, decât în cazul în care se dovedea necesitatea funcționării lor.

În fapt, regulamentul a slujit progresul, a pus bazele sistemului de învățământ modern, iar după eșecul absolutismului, concepțiile sale au sporit capacitatea învățământului de nivel

mediu de-a satisface cerințele societății burgheze. Principala eroare a acestui plan era însă faptul că prin dispozițiile sale a distrus autonomia școlară protestantă existentă până atunci.

Oricum, având în vedere situația lor materială precară, acele condiții stricte nu puteau fi respectate de bisericile protestante. Din acest motiv, colegiile renumite – deoarece nu puteau emite diplome acceptate de stat – s-au degradat, ajungând la nivelul instituțiilor particulare. Toate acestea au stârnit – pe bună dreptate – opoziția opiniei publice maghiare din cadrul învățământului. Repulsia față de „Entwurf” a fost intensificată și de faptul că în gimnazii au fost angajați profesori străini, care corespundeau prescripțiilor, deoarece vorbeau limba germană. Opoziția a atins cote înalte, iar luptei pentru autonomia școlară i s-a alăturat și efortul de-a obține funcționarea instituțiilor eclesiastice fără restricții.

În asemenea condiții, Consistoriul Suprem al Bisericii Reformate din Ardeal a încercat să apere interesele bisericii. În septembrie 1850 – exceptând Colegiul din Aiud – în toate celelalte colegii au putut fi introduse cursuri adaptate la regulamentul din „Entwurf”. Datorită acestui lucru, la Aiud, guvernul și-a dat verdictul doar pentru existența unei școli elementare, refuzând să aprobe funcționarea colegiului de acolo, chiar și a unei școli medii inferioare.

În pofida interdicțiilor guvernamentale din 1850, începând cu anul 1851, școala din Aiud și-a restabilit treptat clasele gimnaziale, așadar până la anul 1859 – cu acceptul tacit al guvernului – a funcționat aici un colegiu cu opt clase complete. Astfel, cu timpul a putut fi reluat formarea preoților din clasele superioare.

În teza mea de doctorat, intitulată *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium és a református teológiai oktatás történeke a 19-ik században* [Istoria învățământului teologic reformat și a Consistoriului Suprem al Bisericii Reformate din Ardeal în cel de-al XIX-lea veac] și susținută public în 2004 la Facultatea de Istorie și Filosofie a UBB am tratat în continuare problematica instruirii preoților în secolul al XIX-lea și circumstanțele legate de rezolvarea finală a acestei probleme: instituirea Facultății de Teologie Reformată din Cluj. Aceeași temă ce oferă o imagine cuprinzătoare asupra istoriei instituțiilor de învățământ este expusă în monografia mea ce poartă titlul: *Bevezetés az erdélyi református iskolatörténetbe* [Introducere în istoria învățământului reformat din Ardeal] și care a fost publicată de Societatea Bolyai în anul 2008. Volumul unei conferințe, publicat de asemenea de Societatea Bolyai în anul 2009 – *A református oktatás a Kárpát-medencében 1690-1918 között* [Învățământul reformat din bazinul Carpatic între 1690-1918] – servește aceluiași scop.

Totodată am contribuit la progresul cunoștințelor și bibliografiei din domeniul istoriei școlare și cu ajutorul studiilor mele. Titlul acestor studii pot fi regăsite în lista mea de publicații.